

Digitalizacija sa poverenjem zaštićeni podaci u rukama poljoprivrednika

ЕУ Ресурс центар за цивилно друштво у Србији

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE ZAŠTITE PODATAKA U POLJOPRIVREDI SRBIJE

**Devet preporuka za donosiоce odluka, institucije
podrške i aktere digitalne transformacije agrara**

Овај материјал објављен је уз финансијску помоћ Европске уније. За његову садржину одговоран је искључиво Re:people - центар за друштво и технологију и она не одражава нужно ставове Европске уније.

Uvod

Pre samo deset godina većina podataka u poljoprivredi nalazila se u papirnoj dokumentaciji gazdinstava i evidencijama državnih institucija. Razvoj eUprave, eAgrara i drugih digitalnih sistema, zajedno sa sve širom primenom digitalnih tehnologija na gazdinstvima, stvorio je uslove za intenzivno generisanje, obradu i razmenu podataka u poljoprivredi u Srbiji. Danas se podaci prikupljaju kroz administrativne sisteme, elektronske prijave za podsticaje, satelitske snimke, GPS navođenu mehanizaciju, senzore, dronove i mobilne aplikacije.

Ovi podaci otvaraju važne razvojne mogućnosti, ali istovremeno postavljaju nova pitanja: ko podatke prikuplja, ko im pristupa, u koje svrhe se koriste, kako se štite i kakvu kontrolu nad njima imaju poljoprivrednici. Zato zaštita podataka u poljoprivredi više nije samo pitanje privatnosti. Ona postaje pitanje poverenja, konkurentnosti, inovacija i otpornosti agrarnog sektora. U savremenoj poljoprivredi podaci o zemljištu, proizvodnji, subvencijama, mehanizaciji, lancima snabdevanja i korišćenju digitalnih servisa predstavljaju važan resurs ne samo za pojedinačna gazdinstva, već i za kreiranje agrarne politike, upravljanje rizicima i krizama, unapređenje prehrambene bezbednosti i razvoj novih tehnologija.

Evropska unija poslednjih godina podatke sve više posmatra kao strateški resurs za razvoj konkurentne i održive poljoprivrede. U tom kontekstu razvijen je čitav niz novih propisa i inicijativa — od GDPR-a, preko Data Governance Act-a i Data Act-a, do AI Act-a i Evropskog prostora podataka za poljoprivredu (Common European Agricultural Data Space). Njihov zajednički cilj nije samo zaštita privatnosti, već i stvaranje uslova za bezbednu razmenu podataka, razvoj inovacija i jačanje kontrole korisnika nad informacijama koje generišu.

Komparativna iskustva pokazuju da se bezbednost podataka u poljoprivredi sve više povezuje sa pitanjima prehrambene bezbednosti, kritične infrastrukture i nacionalne otpornosti. U Evropskoj uniji naglasak je na bezbednoj i pouzdanoj razmeni podataka na evropskom nivou i na jačanju sajber-bezbednosti sektora od posebnog značaja. U Sjedinjenim Američkim Državama bezbednost farmi i poljoprivrede eksplicitno se povezuje sa nacionalnom bezbednošću i zaštitom kritične infrastrukture hrane i poljoprivrede. U Kanadi se sektor hrane takođe tretira kao deo kritične infrastrukture.

Nalazi našeg istraživanja pokazuju da većina poljoprivrednika zaštitu podataka još uvek ne doživljava kao prioritetnu temu. Podaci se često dele rutinski, bez jasne predstave o tome ko im pristupa i u koje svrhe se koriste. Zaštita podataka se najčešće povezuje sa zaštitom od prevara i zloupotreba, dok je svest o pravima u vezi sa podacima i dalje ograničena.

Istraživanje je takođe pokazalo da se poverenje prvenstveno gradi kroz lične kontakte i savetodavne službe, a ne kroz same digitalne sisteme. Upravo zato digitalna transformacija poljoprivrede ne može biti posmatrana samo kao tehnološki proces. Ona podrazumeva razvoj

novih znanja, jačanje institucionalnih kapaciteta i izgradnju poverenja između poljoprivrednika, države i pružalaca digitalnih usluga.

Polazeći od nalaza istraživanja i evropskih trendova u oblasti upravljanja podacima, formulisano je 9 preporuka namenjenih donosiocima odluka, institucijama podrške, obrazovnim ustanovama, privrednim akterima i organizacijama civilnog društva. Cilj preporuka je da digitalna transformacija poljoprivrede u Srbiji bude bezbedna, inkluzivna i zasnovana na poverenju.

Preporuke za Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

1. Razviti Nacionalni okvir za upravljanje podacima u poljoprivredi

Ministarstvo bi trebalo da pokrene izradu nacionalnog okvira koji će jasno definisati principe prikupljanja, razmene, korišćenja i zaštite podataka u poljoprivredi.

Takav okvir trebalo bi da odgovori na nekoliko osnovnih pitanja: ko prikuplja podatke; ko im pristupa; u koje svrhe se koriste; koja prava imaju poljoprivrednici; i pod kojim uslovima se podaci mogu deliti za potrebe istraživanja, inovacija i javnih politika.

Izgradnja nacionalnog okvira ne bi trebalo da bude svedena samo na pitanje regulacije. Pored regulatorne uloge, okvir bi trebalo da uspostavi jasna pravila između države, poljoprivrednika, savetodavnih službi, istraživačkih institucija i privatnih pružalaca digitalnih usluga. Time bi se smanjila pravna nesigurnost i ojačalo poverenje korisnika u digitalne sisteme.

Nacionalni okvir treba da prepozna poljoprivredne podatke kao strateški resurs. To ne znači otežavanje pristupa podacima, već uspostavljanje jasnih pravila za njihovu bezbednu, odgovornu i kontrolisanu upotrebu, posebno kada se radi o podacima koji mogu imati značaj za prehrambenu bezbednost, funkcionisanje javnih sistema, upravljanje krizama i otpornost agrarnog sektora.

Dobar primer dolazi iz Holandije, gde su poljoprivredne organizacije, savetodavne službe i država zajednički razvili smernice za upravljanje podacima u poljoprivredi. Fokus nije bio samo na regulatornoj usklađenosti, već na jačanju poverenja između proizvođača, pružalaca digitalnih usluga i javnih institucija. Takav participativni pristup posebno je važan za Srbiju, jer se poverenje u digitalne sisteme ne može graditi isključivo kroz tehnička rešenja, već kroz jasna pravila, objašnjenja i stalnu komunikaciju sa korisnicima.

2. Pripremiti Srbiju za Evropski prostor podataka za poljoprivredu

Evropska komisija razvija Evropski prostor podataka za poljoprivredu kao deo šire evropske strategije podataka. Cilj ove inicijative jeste da omogući bezbednu, transparentnu i

interoperabilnu razmenu podataka između poljoprivrednika, savetodavnih službi, istraživačkih organizacija, javnih institucija i privatnih kompanija, uz puno poštovanje prava korisnika i zaštite privatnosti.

Razvoj ove inicijative polazi od činjenice da se u savremenoj poljoprivredi generišu velike količine podataka — od podataka o zemljištu, prinosima i vremenskim uslovima, do podataka koje stvaraju traktori, senzori, dronovi, satelitski sistemi i različite digitalne platforme. Veliki deo tih podataka i dalje se nalazi u odvojenim bazama i sistemima koji nisu međusobno povezani, što ograničava njihovu upotrebu za unapređenje proizvodnje, istraživanja i javnih politika.

Za Srbiju je ova inicijativa od posebnog značaja. Prvo, proces digitalizacije poljoprivrede kroz eAgrar, LPIS i druge sisteme već stvara velike količine podataka koji će u budućnosti morati da budu kompatibilni sa evropskim rešenjima. Drugo, približavanje Evropskoj uniji podrazumeva postepeno usklađivanje sa novim pravilima koja uređuju upravljanje podacima, uključujući Data Governance Act, Data Act i buduće sektorske inicijative u oblasti poljoprivrede.

Srbija bi zato trebalo da započne tehničke i regulatorne pripreme za buduće uključivanje u evropske tokove poljoprivrednih podataka. To podrazumeva razvoj interoperabilnih sistema, jasnih pravila za pristup i razmenu podataka, jačanje institucionalnih kapaciteta i uključivanje domaćih proizvođača, istraživača i kompanija u evropske inovacione procese.

Ove pripreme imaju i bezbednosnu dimenziju. Sistemi koji prikupljaju i povezuju podatke o poljoprivrednoj proizvodnji, zemljištu, subvencijama i digitalnim uslugama moraju biti projektovani tako da smanjuju rizike od neovlašćenog pristupa, zloupotrebe, curenja podataka i prekida rada ključnih javnih servisa. U suprotnom, digitalizacija može povećati ranjivost sektora umesto da ojača njegovu otpornost.

3. Sprovoditi redovne procene uticaja na zaštitu podataka i primenjivati principe „privacy by design“ i „security by design“

Kako se digitalizacija poljoprivrede ubrzava kroz eAgrar, razvoj Sistema za identifikaciju zemljišnih parcela (LPIS) i druge instrumente, preporučuje se sprovođenje i periodično ažuriranje procena uticaja na zaštitu podataka za sisteme koji obrađuju velike količine ličnih, ekonomskih i geolokacijskih podataka. Istovremeno, budući razvoj digitalnih servisa treba zasnivati na principima „privacy by design“, „privacy by default“ i „security by design“. To znači da zaštita privatnosti i bezbednost sistema treba da budu ugrađene u sam dizajn digitalnih usluga od najranijih faza razvoja.

Procene uticaja ne bi trebalo posmatrati kao formalnu obavezu, već kao alat za prepoznavanje rizika pre nego što se oni pretvore u problem za korisnike i institucije. One treba da obuhvate

ne samo tehničku bezbednost sistema, već i pitanja transparentnosti, proporcionalnosti obrade, pristupa podacima, jasnog informisanja korisnika i otpornosti sistema u slučaju incidenta.

Nalazi istraživanja pokazuju da poljoprivrednici često ne vide jasnu vezu između obima podataka koje dostavljaju i koristi koje ostvaruju kroz digitalne sisteme. Zbog toga bi dalji razvoj eAgrara trebalo usmeriti ka smanjenju administrativnog opterećenja kroz veću interoperabilnost sistema i princip „unesi jednom, koristi više puta“.

Ovakav pristup danas predstavlja standard dobre prakse u Evropskoj uniji i doprinosi jačanju poverenja korisnika u digitalne javne usluge

Preporuke za Institut za primenu nauke u poljoprivredi i Poljoprivrednu savetodavnu i stručnu službu Srbije (PSSS)

4. Ojačati savetodavne službe kao posrednike digitalnog poverenja

Nalazi istraživanja pokazuju da poljoprivrednici najveće poverenje imaju u savetodavne službe i da upravo savetodavci predstavljaju najvažniju vezu između proizvođača, države i novih digitalnih tehnologija. Zbog toga zaštita podataka treba da postane sastavni deo njihovog redovnog stručnog usavršavanja kroz obuke. Program bi trebalo da obuhvati: zaštitu podataka o ličnosti; digitalnu bezbednost; bezbedno korišćenje eAgrara; upravljanje podacima; odgovornu upotrebu digitalnih platformi; i osnovno razumevanje alata zasnovanih na veštačkoj inteligenciji.

Savetodavci u ovom procesu mogu imati ulogu posrednika digitalnog poverenja. To znači da ne pružaju samo tehničku pomoć pri korišćenju elektronskih servisa, već pomažu poljoprivrednicima da razumeju svoja prava, rizike deljenja podataka i koristi koje mogu imati od odgovorne upotrebe digitalnih alata.

Kako se obim i značaj podataka koji se obrađuju u okviru savetodavnih službi povećava, potrebno je dodatno ojačati i ulogu lica za zaštitu podataka o ličnosti (DPO) u organizacijama koje pružaju savetodavne usluge poljoprivrednicima. To uključuje obezbeđivanje odgovarajućih kapaciteta, kontinuirane obuke i aktivno uključivanje lica za zaštitu podataka u procese uvođenja novih digitalnih servisa i procedura.

Lice za zaštitu podataka ne bi trebalo da ima samo formalnu savetodavnu ulogu. Ono treba da bude uključeno u procenu rizika, izradu internih procedura, obuke zaposlenih i komunikaciju sa korisnicima kada se uvode novi digitalni alati ili kada se menjaju načini prikupljanja i obrade podataka.

Iskustva evropskih zemalja pokazuju da su upravo savetodavne službe ključne za uspešnu digitalnu transformaciju poljoprivrede. U Finskoj, savetodavna organizacija ProAgria već godinama razvija programe stručnog usavršavanja koji uključuju korišćenje digitalnih farm

management sistema, elektronskih servisa, upravljanje podacima i digitalno savetovanje. Savetodavci imaju ulogu posrednika između proizvođača i sve složenijih digitalnih sistema koje koriste država, banke, osiguravajuće kuće i dobavljači tehnologije.

Za Srbiju su posebno relevantna i iskustva Austrije i Slovenije. U Austriji se obuke za savetodavce redovno ažuriraju kako bi pratile tehnološke promene i nove regulatorne zahteve Evropske unije. Digitalne tehnologije, upravljanje podacima, precizna poljoprivreda i digitalno upravljanje gazdinstvom sistematski se uvode u obrazovanje, istraživanje i savetodavne usluge. Posebna pažnja posvećena je razvoju novih kompetencija potrebnih za rad sa senzorima, GPS sistemima, satelitskim podacima i alatima za podršku odlučivanju.

U Sloveniji je Poljoprivredno-šumarska komora razvila programe stručne podrške za digitalizaciju poljoprivrede kroz mrežu javnih savetodavnih službi. Ova iskustva pokazuju da digitalna transformacija poljoprivrede zahteva novu generaciju kompetencija. Uloga savetodavnih službi više nije ograničena samo na agronomske preporuke, već sve više obuhvata podršku u korišćenju digitalnih platformi, upravljanju podacima, elektronskim administrativnim procedurama i proceni koristi i rizika novih tehnologija.

Uspešna digitalizacija zato ne zavisi samo od razvoja tehnologije, već i od postojanja stručnih posrednika koji mogu da pomognu korisnicima da razumeju nove sisteme, zaštite svoje podatke i ostvare koristi od digitalnih inovacija.

5. Razviti praktične vodiče i obuke za poljoprivrednike

Iskustvo uvođenja eAgrara pokazalo je da značajan broj poljoprivrednika nema osnovna digitalna znanja potrebna za samostalno korišćenje elektronskih servisa.

Zbog toga je potrebno uspostaviti trajni program digitalne podrške koji bi na jednostavan način objasnio: kako koristiti eAgrar; kako zaštititi naloge i lozinke; kako proveriti ko koristi podatke; koja prava korisnici imaju; i šta učiniti u slučaju sumnje na zloupotrebu.

Vodiči i obuke treba da budu pisani jednostavnim jezikom, uz konkretne primere iz svakodnevne prakse poljoprivrednih gazdinstava. Posebnu pažnju treba posvetiti starijim poljoprivrednicima, malim gazdinstvima i korisnicima koji nemaju razvijene digitalne veštine.

Vodiči treba da obuhvate i osnovne elemente digitalne bezbednosti: bezbedno korišćenje lozinki, prepoznavanje prevara, zaštitu naloga, postupanje u slučaju sumnjivih poruka ili poziva, kao i razumevanje rizika povezanih sa deljenjem pristupnih podataka trećim licima.

Slični programi podrške funkcionišu u Finskoj i Estoniji kao deo šire digitalne transformacije ruralnih područja, dok iskustva Austrije i Slovenije pokazuju da digitalizacija može postati sastavni deo sistema stručnog obrazovanja i savetodavne podrške poljoprivrednicima. Za

Srbiju je posebno važno da se podrška ne svede na jednokratne informativne kampanje, već da se razvije kao stalni program praktične pomoći korisnicima.

U sprovođenje ovih obuka mogu se uključiti savetodavne službe, obrazovne ustanove, lokalne samouprave i organizacije civilnog društva koje imaju iskustvo u radu sa korisnicima, digitalnoj pismenosti i zaštiti prava građana.

Preporuka za Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

6. Izraditi sektorske smernice za zaštitu podataka u poljoprivredi

Poljoprivreda predstavlja specifičan sektor u kojem se istovremeno obrađuju lični, finansijski, proizvodni i geolokacijski podaci. Posebne sektorske smernice pomogle bi poljoprivrednicima, savetodavcima, zadrugama i agri-tech kompanijama da lakše razumeju svoja prava i obaveze.

Smernice bi trebalo da objasne koje vrste podataka se najčešće obrađuju u poljoprivredi, ko su tipični rukovaoci i obrađivači podataka, kako se pribavlja valjana saglasnost kada je ona potrebna, kako se korisnici informišu o obradi podataka i šta treba učiniti u slučaju povrede bezbednosti podataka.

Posebno bi bilo korisno da smernice sadrže praktične primere za eAgrar, savetodavne službe, zadruge, agri-tech aplikacije, digitalne platforme, senzore, dronove i sisteme precizne poljoprivrede.

Smernice bi trebalo da povežu zaštitu podataka o ličnosti sa širim pitanjima bezbednosti digitalnih sistema. U praksi korisnici često ne razlikuju jasno povredu privatnosti, prevaru, neovlašćen pristup i sajber-incident. Zbog toga bi sektorske smernice trebalo da objasne kako se ova pitanja prepliću i koje institucije imaju nadležnost u različitim situacijama.

Slične sektorske smernice razvijene su u Francuskoj i Irskoj za različite oblasti javnih i privatnih usluga. Takav pristup bi i u Srbiji pomogao da se opšta pravila zaštite podataka prevedu u konkretne situacije sa kojima se susreću poljoprivrednici, savetodavne službe, zadruge i agri-tech kompanije i doprineo većoj pravnoj sigurnosti i lakšoj primeni propisa u praksi.

Preporuke za obrazovne institucije

7. Uvesti zaštitu podataka, sajber-bezbednost i digitalnu poljoprivredu u obrazovne programe

Digitalna poljoprivreda zahteva nova znanja koja povezuju agronomiju, informaciono-komunikacione tehnologije i upravljanje podacima. Za Srbiju to znači da bi razvoj digitalne poljoprivrede trebalo da prati sistemsko ulaganje u obrazovanje i stručno usavršavanje.

Posebno je važno da zaštita podataka, digitalna bezbednost, upravljanje podacima i osnove veštačke inteligencije postanu sastavni deo programa obuke savetodavaca, srednjih poljoprivrednih škola, visokoškolskih ustanova i programa celoživotnog učenja.

Ove teme ne bi trebalo uvoditi kao izdvojene tehničke dodatke, već kao deo savremenog razumevanja poljoprivrede. Budući stručnjaci u agraru treba da razumeju kako se podaci prikupljaju, kako se koriste u odlučivanju, koje rizike nose digitalni sistemi i kako se štite prava korisnika.

Austrija, Danska i Nemačka već integrišu teme digitalne poljoprivrede, upravljanja podacima i precizne poljoprivrede u svoje obrazovne programe. Ova iskustva pokazuju da se razvoj pametne poljoprivrede ne može osloniti samo na nabavku tehnologije, već zahteva dugoročno ulaganje u interdisciplinarna znanja i razvoj stručnih profila koji istovremeno razumeju: poljoprivredu; podatke; digitalne tehnologije; veštačku inteligenciju; digitalnu bezbednost; i regulatorni okvir. Takvi interdisciplinarni profili trenutno predstavljaju jedan od najvećih izazova za razvoj pametne poljoprivrede u čitavoj Evropi, ali i jednu od ključnih razvojnih šansi za Srbiju.

Preporuke za Inovacioni fond, agri-tech kompanije i pružaoce digitalnih usluga

8. Podstaci razvoj domaćih digitalnih rešenja zasnovanih na poverenju

Inovacioni fondovi i programi podrške trebalo bi da podstiču razvoj domaćih agri-tech rešenja koja poštuju principe zaštite podataka, transparentnosti i kontrole korisnika od samog početka.

Posebnu pažnju treba usmeriti na: interoperabilnost sistema; transparentne uslove korišćenja; jednostavno upravljanje saglasnostima korisnika; mogućnost prenosa podataka drugom pružaoцу usluga; i jasna objašnjenja o tome kako se podaci koriste.

Digitalna rešenja u poljoprivredi treba razvijati po principu farmer-centric design, odnosno tako da potrebe, prava i kapaciteti poljoprivrednika budu ugrađeni u dizajn proizvoda i usluga. To znači da aplikacije i platforme ne treba da budu samo tehnički funkcionalne, već i razumljive, transparentne i prilagođene realnim korisnicima.

Evropski primeri pokazuju da se poverenje korisnika sve više prepoznaje kao uslov za razvoj digitalnih rešenja u poljoprivredi. Digitalne platforme, aplikacije i sistemi precizne poljoprivrede moraju korisnicima jasno objasniti koje podatke prikupljaju, kako se ti podaci

koriste, sa kim se dele i koje opcije korisnik ima. Za domaće agri-tech kompanije to nije samo pitanje usklađenosti sa propisima, već i uslov tržišne konkurentnosti.

Pored zaštite privatnosti, domaća digitalna rešenja treba da budu razvijana i u skladu sa principima sajber-bezbednosti. To uključuje bezbednu arhitekturu sistema, redovno ažuriranje, jasne procedure u slučaju incidenta, zaštitu od neovlašćenog pristupa i odgovorno upravljanje podacima koji mogu imati poslovni, proizvodni ili strateški značaj.

Evropski Data Act ide u pravcu jačanja kontrole korisnika nad podacima koje generišu povezani uređaji i digitalne platforme. Zato domaća agri-tech rešenja treba razvijati tako da budu usklađena sa budućim evropskim pravilima i konkurentna na tržištu koje će sve više vrednovati poverenje, bezbednost i prenosivost podataka.

Preporuka za sve aktere

9. Uspostaviti Nacionalni forum za podatke, digitalnu poljoprivredu i otpornost agrarnog sektora

Zaštita podataka, veštačka inteligencija, sajber-bezbednost i digitalna transformacija razvijaju se brže od regulatornih i institucionalnih kapaciteta. Zbog toga se preporučuje uspostavljanje stalnog dijaloga između Ministarstva poljoprivrede, Poverenika, IPN-a i PSSS-a, poljoprivrednih organizacija, akademske zajednice, agri-tech kompanija, organizacija civilnog društva i institucija nadležnih za informacionu bezbednost.

Nacionalni forum za podatke, digitalnu poljoprivredu i otpornost agrarnog sektora mogao bi da prati nove izazove, razmenjuje iskustva, predlaže prilagođavanje politika i doprinosi usklađivanju domaćih praksi sa evropskim trendovima.

Takav forum ne bi trebalo da bude samo konsultativno telo. Njegova vrednost bila bi u tome da okuplja aktere koji trenutno deluju odvojeno, a čije se odluke i aktivnosti sve više prepliću kroz digitalizaciju agrara. Forum bi mogao da razmatra pitanja interoperabilnosti, pristupa podacima, primene veštačke inteligencije, zaštite prava korisnika, digitalne inkluzije, sajber-bezbednosti i razvoja domaćih inovacija.

Posebno je važno da se pitanja zaštite podataka u poljoprivredi povežu sa politikama prehrambene bezbednosti, ruralnog razvoja, digitalne transformacije i nacionalne otpornosti. Time bi se izbeglo da se podaci tretiraju samo kao tehničko ili administrativno pitanje, i omogućilo da se njihova strateška vrednost prepozna u javnim politikama.

Organizacije civilnog društva u okviru ovakvog foruma mogu imati važnu ulogu u zastupanju interesa korisnika, podizanju svesti, praćenju efekata digitalizacije i doprinosu javnoj raspravi o zaštiti podataka, veštačkoj inteligenciji i digitalnoj transformaciji poljoprivrede.

Iskustva evropskih zemalja pokazuju da je civilno društvo bitna karika u izgradnji poverenja između poljoprivrednika, institucija i tehnoloških kompanija. U Holandiji organizacije koje zastupaju interese proizvođača učestvuju u inicijativama za odgovorno upravljanje poljoprivrednim podacima. U Francuskoj su korisnička udruženja i poljoprivredne organizacije uključeni u rasprave o razmeni podataka u poljoprivredi. U Nemačkoj organizacije za zaštitu potrošača i digitalnih prava učestvuju u javnim raspravama o korišćenju podataka i veštačke inteligencije, dok u Finskoj organizacije civilnog društva doprinose digitalnoj inkluziji ruralnih zajednica kroz edukaciju i podršku korisnicima digitalnih servisa.

Na taj način bi se stvorio prostor za kontinuirano praćenje promena u sektoru, umesto da se na probleme reaguje tek kada nastanu.

Zaključak

Nalazi ovog projekta pokazuju da zaštita podataka u poljoprivredi nije samo pitanje privatnosti. Ona postaje pitanje konkurentnosti, pristupa tržištu, korišćenja podsticaja, inovacija, poverenja u institucije i otpornosti agrarnog sektora. Država koja nema pouzdane, zaštićene i interoperabilne agrarne podatke ima slabije kapacitete za planiranje, reagovanje na krize, zaštitu proizvodnje hrane i uključivanje u evropske tokove podataka i inovacija.

Srbija je napravila značajan iskorak kroz digitalizaciju agrarne administracije. Naredna faza treba da bude usmerena na izgradnju ekosistema digitalnog poverenja u kojem poljoprivrednici ne samo da koriste digitalne alate, već razumeju kako oni funkcionišu, imaju kontrolu nad podacima koje stvaraju i ostvaruju koristi od njihove odgovorne upotrebe.

Takav pristup predstavlja preduslov za uspešnu integraciju Srbije u evropski digitalni i poljoprivredni prostor, ali i za održivu i inkluzivnu transformaciju domaćeg agrara.

Digitalizacija poljoprivrede može biti razvojna šansa samo ako je prati jasna zaštita prava korisnika, snažna institucionalna podrška, sajber-bezbednost i poverenje onih koji podatke svakodnevno stvaraju.

